

* * *

Die konfessionellen Verhältnisse im Teschener Schlesien vom Mittelalter bis zur Gegenwart — Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim od średniowiecza do współczesności. Im Auftrag der Stiftung Haus Oberschlesien herausgegeben von Peter Chmiel und Jan Drabina, Stiftung Haus Oberschlesien, Rattingen 2000, 362 ss., ISBN 83-908802-3-7

Do szeregu studiów poświęconych dziejom Cieszyna, Ziemi Cieszyńskiej i w szczególności chrześcijaństwu i Kościołowi (np. G. BIERMANN, F. POPIOŁEK, W. KUHN, J. LONDZIN, O. WAGNER, A. WANTUŁA, J. BRODA, H. PATZELT, a ostatnio praca doktorska A. MACHEJ o kontrreformacji w Cieszyńskim, obroniona na Uniwersytecie Śląskim z 1998 r.) dołączył pokaźny, dwujęzyczny prezentowany tu tom studiów o stosunkach wyznaniowych, wydany jako pokłosie konferencji, która odbyła się w Cieszynie w dniach 14–18 października 1996 r. Organizatorem była fundacja

Stiftung Haus Oberschlesien, która w ostatnim dziesięcioleciu co roku organizowała podobne sympozja, dotyczące dziejów Górnego Śląska, a referaty wydawała w serii *Tagungsreihe*. Ten tom jest już dziewiątym w serii.

Problematyka ostatniego tomu o stosunkach wyznaniowych na Ziemi Cieszyńskiej, choć nie rości pretensji do wyczerpania, jest bogata i wieloaspektowa, także dzięki temu, że organizatorom udało się ściągnąć grono kompetentnych historyków trzech narodowości i różnych wyznań, od lat zajmujących się zagadnieniami, które tu szczegółowo przedstawili. Mogą one wzbudzić szersze zainteresowanie choćby z racji skomplikowanych dziejów Ziemi Cieszyńskiej, które wcale nie rozwijały się harmonijnie. 18 referatów i 5 komunikatów naświetla różne aspekty problematyki od ukazania źródeł archiwalnych (bp J. KOPIEC) po nowe metody interpretacyjne (A. GAYDA) i socjograficzne (A. RÓŻAŃSKA, Z. PASEK).

Antoni BARCIAK sięgnął do wczesnośredniowiecznych dziejów kościelnych, do początków parafii na Ziemi Cieszyńskiej. Wskazuje, że osadnictwo rozwinęło się tu dopiero przy końcu XIII w., bo należące do księstwa opolskiego ziemie na samych jego rubieżach nie wywoływały zainteresowania książąt. *Registrum Wyasdense* z ok. 1300 r. wymieniło tylko trzy kościoły, a rejestr świętopietrza z ok. 1340 r. — dziesięć oraz opactwo w Orłowej i Cieszyn jako siedzibę archiprezbiteratu. Dopiero od tego stulecia rozwijała się sieć parafialna, osięgając w 1447 r. liczbę 50 kościołów.

Andreas Gayda w studium o stosunkach kościelnych w księstwie za rządów księcia KAZIMIERZA II (1477–1528) wskazał, że późnośredniowieczne kryzysy miały treść ambiwalentną: obok stagnacji, depresji i upadku łatwo zaobserwować, także w Cieszyńskim, dynamikę, nowe pomysły i rozwój (s. 24): były sympatie dla husytyzmu, ale bez antyklerykalizmu, byli sympatycy luteranizmu, ale integracyjna polityka Kazimierza sprzyjała trwaniu przy katolicyzmie.

Jan DRABINA przyjrzał się bliżej przyczynom sukcesów reformacji w księstwie w XVI w. Wyszedł od stwierdzenia, że choć ok. 1560 r. wszystkie kościoły były w rękach protestantów, część mieszkańców pozostała katolikami (s. 49). Na rozwoju protestantyzmu zaważyły życzliwa postawa książąt WACŁAWA II ADAMA i jego syna ADAMA WACŁAWA oraz ich żon, zwłaszcza KATARZYNY SYDONII. Wcześniej już zostały sprotestantyzowane państewka stanowe Frydek i Bielsko, pozostające przy rodzinach popierających luteranizm. Wskazuje też Autor na prerogatywy patronów parafii, szczególnie wiejskich (s. 54), na narodowość mieszkańców (s. 55) oraz postawę biskupów wrocławskich i duchowieństwa cieszyńskiego nieskorego do wprowadzania w życie reformistycznych postanowień soborów, jako na współczynniki reformacji. Nie bez znaczenia były wpływy krajów ościennych (s. 56n.). Jest to przedstawienie problematyki w sposób znacznie bardziej zróżnicowany i pobłębiony, niż np. stwierdzenia A. WANTUŁY (*Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym*, Warszawa 1974, s. 7–9) o przejściu bez wstrząsów i niepokoju już przed 1545 r. znacznej części ludności, za wzorem księcia, do luteranizmu, czy uproszczenia J. SZCZEPANKIEWICZ-BATKOWEJ (*Protestantyzm na Śląsku*, Wrocław 1996).

Ci ostatni mogą się zresztą powołać na burmistrza cieszyńskiego w latach 1814–1848 A. KAUFMANNĄ i jego czterotomową, pozostającą w rękopisie kronikę miasta, o czym pisze I. BUCHHOLZ-JOHANEK (s. 103–120). Takie również stanowisko, bardzo uproszczające problem, zajął zasłużony badacz reformacji cieszyńskiej H. PATZELT we wprowadzeniu do artykułu o fundacji GUSTAWA ADOLFA (zob. s. 141–153): już przed 1517 r. miała być w Cieszynie grupa zwolenników LUTRA, a w następnych latach powstały gminy niemiecko- i polskojęzyczna, żyjące we wzorowej harmonii; rekatolizacja przeprowadzana siłą od 1610 r. uczyniła z luteran cieszyńskich bohater-skich wyznawców (s. 142); przetrwali dzięki wsparciu z Niemiec, m.in. ze strony fundacji króla Gustawa Adolfa, powołanej w 1832 r. Jest to bardzo dyskusyjne stanowisko, na co wskazuje choćby referat J. Drabiny.

Ilustracją wpływów, jakie na wyznanie ludności wywierali właściciele ziemscy jest artykuł Stanisława CINAŁA o wsi Wilamowice (s. 61–76). Stan wyznaniowy księstwa i życie religijne mieszkańców w XVII w. przedstawiła, w oparciu o wizytacje biskupów wrocławskich, Christine van EICKELS, akcentując również wpływy rządzących na wyznanie (s. 81–97). Ciekawy artykuł Zbigniewa PASKA pokazuje ruchy religijne w protestantyzmie w XIX i XX w. zmierzające do ożywienia religijności, które ukonstytuowały się jednak jako odrębne, niezależne grupy wyznaniowe, jak pisze Autor: wolne Kościoły (s. 155–171).

Stosunki wyznaniowe na Śląsku Cieszyńskim w świetle austriackich spisów ludności z XIX i XX w. przebadał Peter CHMIEL (s. 187–201), a zmiany struktur kościelnych katolickich i ewangelickich, wywołane uzyskaniem niezależności i państwowości przez Czechów i Polaków wskutek rozpadu monarchii austriackiej po I wojnie światowej, przedstawił Michał HELLER (s. 202–214). Ten okres zilustrował ks. Joachim GIELA komunikatem o proboszczu w Dziedzicach, wikariuszu generalnym i komisarzu bpa S. ADAMSKIEGO do specjalnych poruczeń — ks. Wilhelmie KASPERLIKU (s. 253–256). Ks. Jerzy MYSZOR z kolei poświęcił obszernie studium (s. 215–251) oparte na archiwaliach sytuacji kościelnej na Zaolziu w latach 1938–1940. Natomiast aktualne problemy religijności poprzez badania socjograficzne i socjologiczne rodzin polskich na Zaolziu i w parafii Wisła podjęli Halina RUSSEK (s. 309–318) i Zbigniew PASEK (s. 321–330). Bardzo aktualną i gorącą sprawę ostatnich dziesięcioleci — ruch ekumeniczny na Śląsku Cieszyńskim — przedstawił ks. Józef BUDNIAK (s. 257–262), kończąc postulatem: „Dziś ekumenizm powinien wychodzić poza chrześcijaństwo i obejmować całą ludzkość” (s. 262).

Historyków muzyki kościelnej zainteresuje przyczynek o dziejach muzycznych bielskiej parafii Św. Mikołaja autorstwa Petera ANDRASCHKE (s. 265–290), historyków architektury — teksty o zabytkowych kościołach Cieszyna (Mariusz MAKOWSKI, s. 333–338 i Witold IWANEK, s. 339–350), a działalność ogólnokulturalną Kościoła ewangelicko-augsburskiego w Republice Czeskiej opisała Aniela RÓŻAŃSKA (s. 293–307).

Zauważona też została obecność na Ziemi Cieszyńskiej wspólnoty żydowskiej. Mówią o niej artykuły Janusza SPYRY, *Rozwój organizacji żydowskich gmin wyzna-*

niowych na Śląsku Cieszyńskim (s. 123–139) i Václava STĚPÁNA, *Antysemityzm i ruch narodowy na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XIX i XX w.* (s. 173–184). Żydzi w 1867 r. uzyskali w monarchii austriackiej pełne równouprawnienie, a w Cieszyńskim liczba ich znacznie w tym czasie wzrosła. To m.in. doprowadziło do zaostrzenia się przeciwności między narodowościami. Władzom austriackim udało się pohamować agitację antysemityczną, która szła z Niemiec (s. 177), a potem napięcia między narodowościami polską i czeską osłabiły nastroje antysemityczne.

Ten krótki przegląd problematyki wskazuje na wartość prezentowanych tekstów, które nawet w najbardziej syntetycznych ujęciach nie chciały kończyć dyskusji, ale otwierać nowe perspektywy badawcze (s. 10).

Ks. Kazimierz Dola

* * *